

ЖИТТЄВИЙ ТА БОЙОВИЙ ШЛЯХ ДАНИЛА ШУМУКА («БОРЕМСЬКОГО»)

Василь Ільницький, Ярослав Антонюк

Дослідження життєвого і підпільного шляху українських націоналістів має важливе значення як для розкриття історії діяльності визвольного руху на окремих територіях, так і дієвої політики пам'яті про боротьбу українців за власну незалежну Державу.

Народився Данило 28 грудня 1914 р. у с. Боремщина Володимирського повіту Волинської губернії у сім'ї 50-річного Лаврентія Шумука та 43-річної Агрипини (дівоче прізвище – Шостак)¹. Охрещений він був в церкві святого Іоанна Богослова сусіднього с. Підгородне². Всього у сім'ї Шумуків народилося дев'ять дітей. Однак вижило лише четверо³. На момент народження Данила вже був 23-річний Антон, 25-річна Федора (після того як вийшла заміж мала прізвище Гром) та 8-річна Анна (емігрувала 1936 р. під прізвищем Головенець до Аргентини)⁴.

Шумуки володіли 8 гектарами землі, мали двоє коней та дві корови⁵. Про своїх батьків Данило згадував: «Мій батько мав 4 десятини землі, але коштом своєї дуже тяжкої праці прикупив ще 4 десятини і отже став середнім господарем у нашому, назагал бідному, селі. Батько був працелюбний чоловік, він душою любив землю і любив працювати на ній до поту чола. Дуже сильно любив батько коней, сад, а найбільше бджіл. У бджіл він був просто закоханий. Але щодо своєї дружини й дітей,

¹ Стех Я. Майже половина життя в ув'язненні. *Наше Слово* (Варшава). 2004. 30 листопада. С. 8. URL: <https://nasze-slowo.pl/mayzhe-pоловина-zhittya-v-uvyaznenni/>

² Шумук Д. Моя рідна умираюча Боремщина. *Українські Вісті* (Детройт). 1994. 25 грудня. С. 4.

³ Фініковський Ю. Становлення особистості Данила Шумука: дитячі та юнацькі роки (1914–1934), *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2017. Вип. 26. С. 47.

⁴ Архів УСБУ у Волинській обл. Спр. 7216. Арк. 12зв; ГДА СБУ. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 75896. Т. 1. Арк. 139зв; Шумук Д. Пережите і передумане. Спогади й роздуми українського дисидента-політв'язня з років блукань і боротьби під трьома окупаціями України. Детройт : Українські вісті, 1983. С. 45.

⁵ Редченко О. Дороги Людини. Данило Шумук. Незборима нація». 2004. Серпень. URL: <https://web.archive.org/web/20160404164718/http://redchenko.com/?p=86%2F>

а зокрема щодо мене, то він був не те що суворим, а понад усяку міру жорстоким. Мама була слабою, немічною, але доброю, душевною жінкою, вона любила своїх дітей і думала тільки про них»⁶.

Данило з раннього дитинства допомагав батькам у господарстві⁷. Із його спогадів довідуємося про непрості взаємини з батьком. Про цей період свого життя Данило згадував: «У ранньому дитинстві дорослі були для мене майже богами. Але з бігом часу, придивившись до їхньої жадібності, метушні, я зняв із цієї висоти їх самих, а пізніше взяв під сумнів і всі їхні повчання-наставляння. Реальне життя дорослих дедалі більше ставало мені нецікавим, безбарвним, а то й огидним... У п'ятиріччя років я відчув себе в родині зайвим. Це страшне відчуття зростало і вогнем пекло біля серця»⁸.

У вересні 1920 р. в будинку Шумуків на кілька днів оселилося четверо червоноармійців. Юний Данило сприйняв їх за своїх друзів: «Тільки вони (Авт. – більшовики) по-людському розмовляли зі мною, бавилися, жартували, частували цукерками. За всякі мої пустощі вони лякали мене поляками, німцями, австріяками і «гайдамаками», тому в мене про цих останніх витворилось дуже страшне уявлення і воно надовго в мені поселилося. Якби більшовики приймали в свою партію шестилітніх дітей, то я одразу вступив би»⁹.

Упродовж 1923–1929 рр. Данило навчався в початковій школі с. Підгородне Любомльського повіту. Найбільше зацікавився гуманітарними і природничими предметами, багато читав¹⁰. Великий вплив у той час на Данила мав рідний брат Антін, який, працюючи в Москві на залізниці, захопився комуністичними ідеями. Повернувшись до Боремщини, він заснував осередок «Сельробу» та організував у

⁶ Шумук Д. Пережите і передумане. Спогади й роздуми українського дисидента-політв'язня з років блукань і боротьби під трьома окупаціями України. Детройт : Українські вісті, 1983. С. 45.

⁷ Шумук Д. Моя рідна умираюча Боремщина. *Українські Вісті* (Детройт). 1994. 25 грудня. С. 4.

⁸ Шумук Д. Пережите й передумане: Спогади й роздуми українського дисидента-політв'язня з років блукань і боротьби під трьома окупаціями України (1921–1981). Детройт, 1983. С. 46.

⁹ Алтухов В. Слово про Данила Шумука. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Тараса Шевченка*. Донецьк, 2016. Т. 42. С. 43–44. (Серія: Історичні студії).

¹⁰ Фініковський Ю. Становлення особистості Данила Шумука: дитячі та юнацькі роки (1914–1934), *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Історичні науки». Острог, 2017. Вип. 26. С. 48.

своєму будинку громадську читальню¹¹. Згодом Данило згадував: «З усього прочитаного в нашому домі вголос мене найбільш захопила біографія англійського утопіста-соціаліста Роберта Овена»¹².

Відхід від політичної діяльності брата Антіна був шоком для його молодшого брата. Тому він вирішив продовжити його справу¹³. Перший досвід підпільної роботи Данило здобув на початку березня 1928 р. під час виборів до Сейму та Сенату. Щодо цього він згадував: «Нерідко, перед виборами, я скликав своїх хлопців-однолітків і разом з ними зривав польські агітки та плакати, наклеюючи на їх місце нашу агітацію... У неділю рано-вранці в день виборів я скликав своїх юнаків, і роздав їм по сотні сельробівських номерків, а тоді розвів їх і розставив по всіх стежках і дорогах, які вели до виборчої дільниці, щоб вони роздали ті номерки виборцям. Вручаючи кожному неграмотному чи малограмотному номерок вони пояснювали, що якщо ці номерки спустять в урну, то податки в селі знизять наполовину й узагалі жити селянам стане далеко легше...»¹⁴.

Політичною активністю Данило звернув на себе увагу голови Ковельського окружного комітету «Сельробу» Петра Оксенюка, який зустрівся з ним восени 1931 р. Після короткої розмови він дав завдання сформували Любомльський повітовий комітет партії¹⁵. Данило згадував: «Це мене так окрилило і надало мені такої наснаги, що я всі святкові й вихідні дні використовував на мандри по селах»¹⁶.

Восени того ж року після довгої хвороби помер батько Данила – Лаврентій Шумук. На той час брати і сестри господарювали самотійно. Тому на забезпечені Данила залишилися хвора матір¹⁷.

¹¹ Фініковський Ю. Данило Шумук у комуністичному русі на Волині (20–30-ті рр. XX ст.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: *Історичні науки*. 2018. Вип. 27. С. 86.

¹² Шумук Д. Пережите й передумане: Спогади й роздуми українського дисидента-політв'язня з років блукань і боротьби під трьома окупаціями України (1921–1981). Детройт, 1983. С. 51.

¹³ Фініковський Ю. Становлення особистості Данила Шумука: дитячі та юнацькі роки (1914–1934), *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: *«Історичні науки»*. Острог, 2017. Вип. 26. С. 48.

¹⁴ Фініковський Ю. Данило Шумук у комуністичному русі на Волині (20–30-ті рр. XX ст.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: *Історичні науки*. 2018. Вип. 27. С. 86.

¹⁵ ДАВО. Ф. 216. Оп. 3. Спр. 206. Арк. 6–7.

¹⁶ Шумук Д. Пережите й передумане: Спогади й роздуми українського дисидента-політв'язня з років блукань і боротьби під трьома окупаціями України (1921–1981). Київ, 1998. С. 17.

¹⁷ Архів УСБУ у Волинській обл. Спр. 7216. Арк. 13.

Незважаючи на збільшення обов'язків, Данило не полишив політичну діяльність. 19 січня 1932 р. в с. Нудиже Любомльського повіту були скликані перші повітові збори активістів «Сельробу». На них обрано керівництво осередку. Зокрема, Данило очолив відділ пропаганди. Про цей період життя він згадував: ««За організаційну роботу партії Сельроб я взявся із всією душею, віддаючи тій справі всі хвилини свого вільного часу. По всіх сусідніх селах Любомльського повіту я організував сільські комітети Сельробу». У червні 1932 р. в с. Хворостів Любомльського повіту відбулася зустріч Данила із представниками Комуністичної партії Західної України (КПЗУ) Степаном Заголюком та Тимошем Кавецьким. Під час розмови останній запропонував активістові передати справи «Сельробу» іншим членам, а самому організувати на Любомльщині підпільний комітет комсомолу. Данило згадував про зазначені події: «Я був безмежно радий з того, що мені довіряють і доручають таку серйозну і відповідальну роботу, однак я сказав, що мені треба насамперед самому добре вивчити програму та статут комуністичної партії і вступити в її ряди, а тоді вже організовувати районні комітети... Мені здавалося, що нарешті я знайшов суть, справжній зміст життя, і я почував себе безмежно щасливим»¹⁸.

20 червня 1932 р. в урочищі «Смолин», між селами Скиби і Машів Любомльського повіту, відбулася перша районна комсомольська конференція. На ній було прийнято рішення про створення Любомльського районного комітету Комуністичної спілки молоді Західної України, а самого Данила обрано його секретарем. З метою конспірації новопризначеному керівнику надали псевдо «Ліщина»¹⁹.

27 липня 1932 р. біля с. Боремщина Данило провів комсомольську конференцію. На ній видав учасникам директиви організувати підрахунок у повіті кількості членів «Союзу стрілецького» та осадників. На наступних зборах, які відбулись біля с. Почапи Любомльського повіту, Данило розповів про діяльність комітету в окрузі та надав інструкції щодо створення комсомольського осередку в с. Боремщина. 3 вересня 1932 р. на черговій партійній конференції

¹⁸ Фініковський Ю. Данило Шумук у комуністичному русі на Волині (20–30-ті рр. XX ст.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: *Історичні науки*. 2018. Вип. 27. С. 86–87.

¹⁹ ГДА СБУ. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 75896. Т. 2. Арк. 84; Тима П. «Я був той комуніст, що сидів у тюрмі, а не той, що саджав до неї інших». *Наше Слово* (Варшава). 2004. 7 листопада. С. 8.

в с. Хворостів обговорили плани проведення на території Любомльського повіту протиподаткові та протишкільні акції²⁰.

Уперше за свою політичну діяльність 30 липня 1932 р. Данило був арештований на дві доби постерунком поліції с. Городне 26 вересня того ж року «Ліщину» знову затримали. Його підозрювали у приналежності до КПЗУ. Хоча проведений обшук жодних доказів цьому не знайшов²¹. Під час допиту Данило зізнався слідчому, що з весни 1931 р. входив до «Сельробу», мав його програму, розповсюджував підпільну пресу. Після цього, постановою від 28 вересня 1932 р. затриманого ув'язнили терміном на два місяці. Однак через відсутність доказів 15 жовтня того ж року звільнили²².

Повернувшись додому, Данило продовжив підпільну роботу. Уже 10 грудня 1932 р. він сплатив членські внески, а також взяв участь в районній партійній конференції у с. Скиби. Упродовж січня-березня 1933 р. він відвідав підпільні збори в селах: Хворостів, Боремщина та Руда. На них Данило розповсюджував комуністичну газету «Известия», журнали «Більшовик», «Інтернаціонал», проводив інструктажі з агітаційної роботи, а також долучився до організації протишкільних та протиподаткових акцій²³.

Разом із іншими членами комсомольського осередку брав участь упротестах на дорогах до Любomla, виступаючи за підвищення цін на сільськогосподарські товари. За це 30 квітня 1933 р. Данила вдруге заарештувала поліція. Цього разу він лише місяць перебував в ув'язненні. Після звільнення Данило відвідав підпільні збори в селах Хворостів, Боремщина та Новосілки. На них він запропонував керівництву ліквідувати Любомльський районний комітет комсомолу, який викрили агенти польської поліції. За ініціативи Данила 2 серпня 1933 р. біля с. Почапи були скликані чергові збори. На них ухвалили рішення щодо утворення Почапського районного комітету Комуністичної спілки молоді Західної України (далі – КСМЗУ). Свою діяльність він поширював на села: Боремщина, Бик, Кіззя, Почапи і

²⁰ Фініковський Ю. Данило Шумук у комуністичному русі на Волині (20–30-ті рр. XX ст.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Історичні науки. 2018. Вип. 27. С. 87.

²¹ Державний архів Волинської області (далі – ДАВО). Ф. 216. Оп. 3. Спр. 75. Арк. 6–7, 9.

²² Фініковський Ю. Данило Шумук у комуністичному русі на Волині (20–30-ті рр. XX ст.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Історичні науки. 2018. Вип. 27. С. 88.

²³ ДАВО. Ф. 216. Оп. 3. Спр. 206. Арк. 32–35.

Головне²⁴. Секретарем новоутвореного комітету обрали Данила, який надалі використовував псевдоніми «Ліщина» та «Петрушин»²⁵. Відбулися також зміни в його особистому житті – 9 жовтня 1933 р. Данило одружився з односельчанкою Марією Самійлівною Маслянкою. Того ж року у них народилася донька Віра²⁶.

Упродовж листопада-грудня 1933 р. Данило читав пропагандистські лекції в Мацейові, проводив партійні збори, організував розповсюдження серед населення комуністичних листівок. Після арешту польською поліцією 22 листопада того ж року комуніста Тимоша Кавецького, «Петрушин» керував також Сьомацьким райкомом КСМЗУ. Так, 8 січня 1934 р. він організував в с. Почапи партійні збори, де закликав присутніх проводити страйки²⁷. Однак на волі Данило залишався недовго. Щодо цих подій він згадував: «На Водохреща, вночі з 19 на 20 січня польська поліція заарештувала мене п'ятий раз. Обшук робили дуже довго, але нічого не знайшли. Цього разу мені ще в хаті наклали наручники...». Видав Данила «конфідент» з с. Боремщина – Андрій Парвасюк, а слідство проводив Юлій Ангельський²⁸. Зазначені події викликали акцію протесту серед місцевого населення. Згідно з інформацією поліцейського Владислава Куцяка, повітового слідчого Петра Молюса та солтиса Миколи Дубія: «в протесті брали участь 40–50 місцевих жителів, які вигукували образи супроводжуючим, кидали в них каміння, штахети, цеглу, сніг та лід...». Усього за ця акцію було заарештовано 10 осіб щодо яких завели окрему кримінальну справу²⁹.

Заарештованого Данила доставили в Любомльський повітовий відділ поліції, де за відмову співпраці зі слідством, піддали катуванню. Під дією зазначених методів Данило зізнався у пред'явлених звинуваченнях. Після цього його перевели до Ковельської в'язниці, а далі – до Луцької. Рішенням окружного суду від 24 травня 1935 р. Данило отримав 5 років та чотири місяці ув'язнення. Покарання

²⁴ Фініковський Ю. Данило Шумук у комуністичному русі на Волині (20–30-ті рр. XX ст.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Історичні науки. 2018. Вип. 27. С. 88.

²⁵ ГДА СБУ. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 75896. Т. 2. Арк. 84.

²⁶ Архів УСБУ у Волинській обл. Спр. 7216. Арк. 12зв.

²⁷ Фініковський Ю. Данило Шумук у комуністичному русі на Волині (20–30-ті рр. XX ст.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Історичні науки. 2018. Вип. 27. С. 88.

²⁸ ДАВО. Ф. 4666. Оп. 2. Спр. 2032. Арк. 16, 18зв.

²⁹ Фініковський Ю. Данило Шумук у комуністичному русі на Волині (20–30-ті рр. XX ст.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Історичні науки. 2018. Вип. 27. С. 88.

відбував у тюрмах Ломжі та Білостока, а 24 травня 1939 р. був достроково звільнений за амністією³⁰.

Данило Шумук

Наприкінці вересня того ж року Данила призначили на посаду секретаря сільради. Проте уже через два місяці він звільнився і розпочав працювати вчителем географії школи с. Застав'я, а згодом – кредитним інспектором Любомльського відділення ощадбанку. Того ж року в сім'ї Шумуків народився син Антон³¹.

15 травня 1941 р. Данила призвали до Червоної армії³². Службу він проходив в саперній частині на будівництві укріплення уздовж кордону неподалік с. Вечорок Великомоствського району Львівської області. 22 червня того ж року їх перевели в район Овруча Житомирської обл., де Данило продовжував службу в 35-му окремому саперному батальйоні 15 стрілецького корпусу 5-ї армії³³. У серпні 1941 р. підрозділ перебазувався в с. Богуданівка Варвського району Чернігівської обл., де виконував господарські роботи. Звідти (для евакуації в Новосибірськ) його перевели на залізничну станцію біля с. Майорщина Пирятинського району Полтавської обл. Однак виїхати батальйон не встиг та без зброї й керівництва потрапив в оточення німецьких військ. Намагаючись

³⁰ Шумук Д. Я був той комуніст, що сидів в тюрмі, а не той, що саджав до неї інших. *Наше слово*. 2004. 11 липня.

³¹ Архів УСБУ у Волинській обл. Спр. 7216. Арк. 12зв–13.

³² Бобир А. Тюремний «Хрест». Україна молода (3.08.2010). URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/1708/171/60332/>

³³ ГДА СБУ. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 75896. Т. 2. Арк. 152.

врятуватися, Данило з кількома солдатами попрямував на залізничну станцію Озірна. Несподівано в с. Короваї їх схопили німці та відправили до табору для військовополонених в м. Хорол. Данило разом з іншими 40 тисячами червоноармійців перебував у глиняному кар'єрі під відкритим небом. Годували їх на межі людського виживання: пів літра супу на добу та 200 гр. хліба на три дні³⁴. Про цей період Данило згадував так: «Територія хорольського табору була перегороджена колючим дротом на дві половини. Одна половина являла собою глиняний кар'єр два з половиною метра завглибшки, а друга була рівною площею. Ці дві половини були сполучені ворітьми. Масу пригнаних полонених спершу пропустили на рівну половину, а потім відкрили ворота й спустили в глиняний кар'єр. Опинившись у глибині кар'єру, всі відразу полягали на засохлу глину й заснули. На другий день, рано вранці, нас розбудили своїм скаженим криком німецькі солдати й почали киями переганяти з кар'єру вгору до другої половини табору. Біля воріт, що сполучували ці дві половини, стояли бочки з супом і скрині з хлібом. Двоє німців у білих халатах наливали суп, двоє інших – давали хліб. Суп був досить густий, але без соли. І так кожного дня полоненим давали по півлітра супу, але тільки раз на три дні давали по двісті грамів чорного хліба. Посуду в полонених не було, ложки також не всі мали. Тому той нещасний суп вони брали в пілочки, в поли своїх шинелів і в приполи гімнастюрок. Вся ця годівля щоденно супроводжувалася побиттям. Четверо німецьких солдатів стояло з киями в руках побіч кухарів і били всіх полонених поспіль за те, мовляв, що помалу підходили й відходили. Отож треба було хапати все, що давали, бігом. На цій особливій роботі солдатів з киями що дві години підмінювали інші, бо по двох годинах такої роботи вони вже були неспроможні досить дошкульно бити. Також через кожні чотири години змінювалися й кухарі. Потім на ніч усіх полонених знову переганяли до глинища і при тому знову били. І так відбувалася годівля щодня»³⁵.

Через загрозу неминучої голодної смерті Данило, разом з іншими полоненими, зважився здійснити втечу. Вночі на початку жовтня 1941 р., скориставшись сильним дощем, вони перерізали колючий дріт та залишили табір. Змучений холодом і голодом, оминаючи центральні дороги, Данило через місяць повернувся додому. Того ж вечора від дружини він дізнався, що його давно розшукує поліція. Тому переночувавши, був змушений перейти на нелегальне становище.

³⁴ Архів УСБУ у Волинській обл. Спр. 7216. Арк. 63–64, 67.

³⁵ Шумук Д. Пережите й передумане: Спогади й роздуми українського дисидента-політв'язня з років блукань і боротьби під трьома окупаціями України (1921–1981). Київ, 1998. С. 113.

Кілька тижнів він ходив різними селами Волині³⁶. На той час Данило був переконаним противником радянської влади. Щодо причин цього він згадував: «Ще як беззбройний солдат радянської армії, – у фронтових умовах, а потім під час відступу від Житомира до Пирятина, – я зустрічався з такими злиднями селян-колгоспників, яких не довелося мені бачити під польською окупацією в рідних місцевостях свого досить убогого Полісся. Від цих колгоспників я й тоді, ще за радянської влади, наслухався доволі – і про штучно створений голод 1933 р., і про масові репресії 1937 р. та подібні речі. Але ще більше почув я про все це майже в кожному селі по дорозі зі сходу на захід, уже під німецькою владою»³⁷.

У січні 1942 р. Данило переховувався в будинку жителя с. Посників Острожецького району Ревка, якому допомагав працювати в господарстві. Для відправлення молоді на роботу до Рейху на початку травня 1943 р. німці провели в селі облаву. Данилові дивом вдалося сховатися. Після цього, на пропозицію Ревка, він вступив до складу підрозділу УПА. Спочатку служив візником, а згодом був переведений в підрядкування політвиховника «Андрія»³⁸.

Підводою він прибув до свого підрозділу в с. Старосілля Колківського району. Для «політичного виховання» Данилові надали почитати «Ідею і чин» та «Боротьбу культур». Восени 1943 р. штаб політичного (пропагандистського) відділу УПА перейшов в с. Вовчак на Володимирщині³⁹. Данило згадував про свої перші враження після прибуття на нове місце: Через деякий час ми переїхали до села Мачулки, що розкинулось під самісіньким великим Свиначинським лісом. Тут уперше побачив я сотню УПА. В цьому селі відчувалось якесь особливе пошвавлення. Люди були якісь живіші і певніші себе. На майданчику перед школою одна чота, по-військовому зодягнута, займалася упорядом, друга – військовим маршем ішла до польової кухні і співала: „Гей гу! Гей га! Прощай, моє дівча”⁴⁰.

На той час він мав сектори: а) шкільної підготовки, б) військової пропаганди, в) агітації серед населення. Співробітники розміщувалися

³⁶ Архів УСБУ у Волинській обл. Спр. 7216. Арк. 87.

³⁷ Шумук Д. Пережите й передумане: Спогади й роздуми українського дисидента-політв'язня з років блукань і боротьби під трьома окупаціями України (1921–1981). Київ, 1998. С. 119.

³⁸ Архів УСБУ у Волинській обл. Спр. 7216. Арк. 64.

³⁹ Там само. Арк. 40.

⁴⁰ Шумук Д. Пережите й передумане: Спогади й роздуми українського дисидента-політв'язня з років блукань і боротьби під трьома окупаціями України (1921–1981). Київ, 1998. С. 144–145.

у різних селах «Січі», а зв'язок підтримували через станичних. До складу політичного відділу входило 7 співробітників, 2 друкарки і 9 охоронців. На той час Данило користувався псевдонімами «Василенко» та «Боремський». Періодичну читав повстанцям лекції та привозив їм пропагандистську літературу⁴¹.

28 січня 1944 р. «Січ» була зруйнована партизанами-ковпаківцями. Політичний відділ був розформований, а Данило з іншими повстанцями вирушив за Буг. 19 липня того ж року вони з сотнею «Олега» (сформована з колишніх червоноармійців «східняків») перейшли до Белзького району Львівської обл. фронт та прибули до Завидівського лісу на Володимирщині. Після цього серед повстанців відбулася реорганізація. Із уродженців східних областей України було сформовано групу «Павленка» для рейду на Білоцерківщину. Її завданням була організаційна робота та агітація серед населення програми Народно-визвольної революційної організації (НВРО). Цікаво, що в протоколі допиту від 28 березня 1945 р. Данило зазначав, що був залучений до складу групи як «східняк» за переконаннями, хоча й був уродженцем Любомльщини, тобто західних кордонів Волині⁴².

У рейд група «Павленка» (13 вояків) вирушила наприкінці грудня 1944 р. Маршрут їхнього руху пролягав Корецьким районом Рівненської області, Городницьким, Коростенським, Малинським, Радомишльським, Коростишівським Житомирської області, Макарівським Київської області⁴³.

26 січня 1945 р. біля с. Скопище Брусилівського району «Павленко» отримав поранення в груди та був залишений на хуторі біля залізничної станції лікуватися. Після цього частина групи повернулася на Волинь, а інші розійшлися по домівках. Данило Шумук («Василенко») та Василь Присяжний («Карпенко») вирушили в напрямку південної Київщини. Діяли вони під виглядом червоноармійців, які поверталися з госпіталю додому. Головним завданням повстанців було створення бази для проведення наступного рейду. На озброєні «Василенко» мав кавалерійський карабін та пістолет, а «Карпенко» – десятизарядну напівавтоматичну гвинтівку і гранати.

23 лютого 1945 р. вони заходили за продуктами до жителів с. Розкопанці Богуславського району Київської області Олени Фоменко і Йосипа Цюрупи. У скарзі від 3 травня 1955 р. Данило зазначав, що планував придбати фіктивні документи та легалізуватися на території Донбасу.

⁴¹ Архів УСБУ у Волинській обл. Спр. 7216. Арк. 40.

⁴² Там само. Арк. 45.

⁴³ Там само. Арк. 19–21.

Того ж дня з Розкопанців телефоном надійшло повідомлення до Богуславського райвідділу НКВС, що в селі з'явилося двоє невідомих чоловіків у шинелях без військових знаків розпізнавання. 6 березня 1945 р. неподалік с. Розкопанці «Василенко» та «Карпенко» були затримані співробітниками місцевого райвідділу НКВС. При обшуку у нього вилучили: револьвер системи «Вальтер» № К 9304, компас німецького виробництва, радянську військову карту УРСР і 200 крб.⁴⁴

Данило згадував про конвоювання: «Із Розкопанець до Богуслава в міліцію біля п'яти кілометрів. Ми їхали туди саньми. Нас конвоювали три стрибки. Руки нам скрутили назад і туго зв'язали. Мороз був сильний. Руки задубіли відразу. За Розкопанцями старший стрибок, ніби із запитанням, звернувся до свого підручного: Ти знаєш, де те провалля, у якому майор велів їх пошльопати? Знаю, це он ліворуч від Росі, – кивнувши головою в бік провалля, сказав стрибок до свого начальника. Василь раптом зблід і тихо запитав мене: То це нас везуть розстрілювати? Їм би самим голови позривали, коли б вони нас постріляли. Ми їм потрібні живі, а не мертві, – вголос відповів я Василеві. – Ти бачиш, який він пройдоха, все знає, – сказав старший стрибок. У Василя відразу розпогодилось обличчя і очі заблищали життям»⁴⁵.

Перші допити заарештованих відбувалися в Богуславі. Згодом їх перевели до в'язниці обласного УНКВС в Києві. Згідно зі скаргою Данила, «В міністерстві п'ять ночей підряд брали на допити. На допитах поведилися зі мною «культурно», тільки що тих п'ять суток прийшлося зовсім не спати». Далі його перевезли до Рівненської тюрми, де закінчили слідство⁴⁶.

16 квітня 1945 р. військовий трибунал військ НКВС Рівненської обл. засудив Данила до розстрілу, а Василя Присяжного – до 20 р. виправно-трудових таборів з 5 р. поразки в правах і конфіскацією майна. Постановою військової колегії Верховного Суду СРСР № 3962 від 20 червня 1945 р. смертний вирок «Василенку» було замінено на 20 р. виправно-трудових таборів⁴⁷.

⁴⁴ ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 346. Арк. 33.

⁴⁵ Шумук Д. Пережите й передумане: Спогади й роздуми українського дисидента-політв'язня з років блукань і боротьби під трьома окупаціями України (1921–1981). Київ, 1998. С. 250–251.

⁴⁶ Архів УСБУ у Волинській обл. Спр. 7216. Арк. 63.

⁴⁷ ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 2828. Арк. 36.

Наступного місяця Данила відправили з Лук'янівської тюрми Кієва до Молотовська Архангельської обл.⁴⁸. Умови етапування були жакливими.

З приводу цього Данило згадував: «Умови переводу, за спогадами засудженого, були просто жакливими. «У кожний вагон нас напихали по 60–70 чоловік. У вагонах було так тісно й задушливо, що люди аж умлівали. Кожного ранку старший конвою з трьома-чотирма конвоїрами відмикали вагон і, переганяючи нас з однієї половини вагону в другу, перераховували, щоб упевнитися, чи ніхто не втік. На перевірку конвоїри приходили завжди з дерев'яними молотками. Тими молотками вони під час перевірки простукували кожного в'язня, а пізніше обстукували ними стіни вагонів та підлогу, щоб хтось не підготував втечі. Найстрашнішим в етапі були саме ці перевірки. Під час них завжди комусь одному чи двом відбивали легені чи печінки...»⁴⁹.

Після прибуття до табору Данило потрапив до однієї камери з кримінальниками. З огляду на це політв'язні трималися монолітної групи. Основним видом робіт був збір річкових водоростей. Через два місяця Данила перевели до табору в порту Дудінка Красноярського краю. Після лікарського обстеження, з огляду на стан здоров'я, його поселили в «барак поправки» та віднесли до третьої категорії ув'язнених. Вона передбачала легкі види робіт, які взагалі обмежувалися за температури нижче 35 градусів. Перший тиждень Данило працював на виробництві дріжджів, а згодом – на розвантаженні кораблів. У жовтні 1945 р. його знову перевели до табору в Каєркані Красноярського краю, де йшло будівництво вугільних шахт⁵⁰. Про той період ув'язнення Данило згадував «Умови були жакливі. Бараки холодні. Стіни пообмерзали льодом. Постелі не давали. Води не було....». Після двох місяців перебування у таких важких умовах його повернули назад в Дудінку, а у березні 1946 р. перевели до «Норильлагу» на будівництво бокситно-збагачувальної фабрики. Згодом Данило згадував про нестерпні умови роботи: «Дванадцять годин кожного дня, без вихідних, довбали кайлом вічну мерзлоту і возили її тачками за сто і більше метрів»⁵¹.

⁴⁸ Фініковський Ю. Участь Данила Шумука у Норильському повстанні 1953 року. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2020. Вип. 30. С. 99.

⁴⁹ Шумук Д. Пережите й передумане: Спогади й роздуми українського дисидента-політв'язня з років блукань і боротьби під трьома окупаціями України (1921–1981). Київ, 1998. С. 227.

⁵⁰ Фініковський Ю. Участь Данила Шумука у Норильському повстанні 1953 року. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2020. Вип. 30. С. 99.

⁵¹ Стех Я. Майже половина життя в ув'язненні. *Наше Слово*. 2004. 30 листопада. С. 8.

Навесні 1947 р. його перевели до 25-го табору біля хлоро-кобальтового заводу № 25. Саме там Данило познайомився з колишніми учасниками ОУН: Михайлом Дячишиним, Яковом Сушкевичем та Михайлом Оросом, які на початку 1948 р. створили «координаційний центр» підпільної організації «Допомоговий центр»⁵². Її учасники дотримувалися суворої конспірації та дисципліни, були поділені на невеликі групи і залучали нових людей лише після ретельної перевірки. Восени 1949 р. до третього каторжного табору був переведений колишній суспільно-політичний референт Волинського обласного проводу ОУН Степан Семенюк-Драницький («Матвій»), який створив власну підпільну організацію. Данило запропонував йому об'єднатися. Однак Степан відповів відмовою⁵³. Це призвело до існування в таборі двох ідеологічно схожих підпільних організацій, що взаємно кокурували.

Протягом 1951 р. Данило працював на цементному заводі, а згодом був переведений до цегельні. У той період адміністрацією табору було впроваджено оплату праці ув'язнених. Це дозволило частину зароблених коштів концентрувати в касі взаємодопомоги, що посилювало «Допомоговий центр». 18 листопада 1952 р. «за невиконання робочої норми, відмову від роботи, розлад трудової дисципліни у бригаді» Данила на сім діб відправили до штрафного бараку. Після цього його перевели на бутовий кар'єр зони № 3⁵⁴.

25 травня 1953 р. у 4-му табірному відділенні «Норильлагу» розпочалося повстання. Приводом для цього стали вбивства засуджених, здійснені охороною. 4 червня 1953 р. до повстання приєдналися ув'язнені третього табірної відділення, які звільнили з БУРу (бараку посиленого режиму) 25 осіб та прогнали наглядачів⁵⁵. Того ж дня Данило вирвався із штрафного бараку в житлову зону й закликав ув'язнів не підкорятися адміністрації⁵⁶. Валеріан Дужинський згадував, що Д. Шумук користувався великим авторитетом, передусім як ідейний та добре освічений націоналіст⁵⁷.

⁵² Бондарук Л. Прямостояння. Українці в особливих таборах ГУЛАГу. Українці в особливих таборах ГУЛАГу. Харків : Фоліо, 2023. С. 266.

⁵³ Бондарук Л. Роль українського Руху опору в організації Норильського повстання. *Історичний архів. Наукові студії*. Миколаїв, 2010. Вип. 4. С. 39.

⁵⁴ ГДА СБУ. Ф. 6. Спр. 70827. Т. 1. Арк. 34, 37.

⁵⁵ Фініковський Ю. Участь Данила Шумука у Норильському повстанні 1953 року. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2020. Вип. 30. С. 101–102.

⁵⁶ Архів УСБУ у Волинській обл. Спр. 7216. Арк. 96.

⁵⁷ ГДА СБУ. Ф. 65. Оп. 1. Спр. С-9381. Т. 14. Арк. 367.

Для координації повстання ув'язненими було створено комітет. До його складу увійшло 15 представників. Серед них був й Данило Шумук. Разом з Степаном Семенюком він відповідав за третє табірне відділення. Першими напрямками їхньої роботи було поховання загиблих в'язнів, а також збір свідчень про зловживання табірної адміністрації. Згодом організували відділи охорони, художник Петро Миколайчук зробив верстат для виготовлення листівок, а також подано пропозиції до списку вимог⁵⁸. На пропозицію Данила до страйкового комітету залучили якомога більше росіян, а також по одній людині інших національностей. Вважалося, що це сприятиме більш об'єктивній роботі слідства щодо розгляду причин акції непокорі ув'язнених⁵⁹.

Однак події розгорталися не на користь повсталих. За ініціативи начальника Тюремного управління МВС полковника Кузнецова, 28 травня 1953 р. було схвалено «силовий варіант» урегулювання проблеми. Після ліквідації опору у першому табірному відділенні, 13 червня того ж року повсталим запропонували здатися. Розуміючи, що подальший спротив призведе до трагедії, керівництво комітету вимоги прийняло. Після цього розпочалися репресії щодо 365 активних учасників повстання. Данила разом з керівником 4-го табірної відділення комітету – Євгеном Грицяком, відправили до місцевої тюрми, а згодом повернулися до табору в с. Дудінка⁶⁰. Звідти його перевели у в'язницю м. Красноярськ, а ще пізніше – до Владимирської в'язниці УМВС № 2, звідти 23 березня 1956 р. – звільнили⁶¹.

17 серпня того ж року він повернувся до дружини та дітей в с. Боремщина. За цей час сім'ї Шумуків довелося зазначити чимало злигоднів. Після того, як німці спалили хату, дружина з дітьми переїхала до батьків в с. Скиби. Лише у 1948 р. їм вдалося побудувати новий будинок на місці втраченого в с. Боремщина⁶². Залагодивши справи переїзду, через кілька тижнів сім'я Шумуків оселилася в с. Слов'янка Межівського району Дніпропетровської обл., де Данило влаштувався робітником в місцевому радгоспі імені Петровського. На той час він уже

⁵⁸ Фініковський Ю. Участь Данила Шумука у Норильському повстанні 1953 року. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2020. Вип. 30. С. 101.

⁵⁹ Бондарук Л. Прямостояння. Українці в особливих таборах ГУЛАГу. Українці в особливих таборах ГУЛАГу. Харків: Фоліо, 2023. С. 275.

⁶⁰ Фініковський Ю. Участь Данила Шумука у Норильському повстанні 1953 року. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2020. Вип. 30. С. 101.

⁶¹ Архів УСБУ у Волинській обл. Спр. 7216. Арк. 96.

⁶² ГДА СБУ. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 75896. Т. 1. Арк. 146.

був фігурантом масштабних агентурних справ КДБ «Павутина» та «Інспіратори», які завели на колишніх оунівців, звільнених з таборів⁶³.

Улітку того ж року, після поїздки на Любомльщину, Данило розпочав листування з товаришами по таборах: Юрієм Сахаровим, Андрієм Патрусом-Карпатським, Василем Мірчуком, Ярославом Пашаком, Юрієм Грицеляком, Романом Загоруйком, Лукою Павлишиним, Мелетієм Семенюком, Михайлом Оросом, Степаном Шевчуком, Йосипом Тенчею, Лесею Зеленською та Семеном Семенюком-Драницьким⁶⁴. Зокрема, він писав останньому в м. Гожув-Великопольський Любуського воєводства (Польща): «Старі методи себе давно вичерпали. Багато «провідників», які претендували на міністерські портфелі, не лише не знали Сходу, але навіть ті, які добре знали Львів – не знали Луцька, а ті що знали Луцьк, не знали Львова. З такими вузькими діапазонами нічого братися до вирішення питання загальнонародної та історичної важливості. При цьому я повинен тобі заявити, що не один з такими думками та переконаннями... З такими думками носяться люди великих знань та солідного авторитету».

Конверт листа до Семена Семенюка

У іншому листі до М. Семенюка він писав: «Періодично ми стаємо, то просвітителями, то «гайдамаками», а інколи одними й іншими. Далекозорих, політично грамотних керівників державного масштабу у нас було і досі є мало»⁶⁵. За даними КДБ, у січні 1957 р. Данило отримав зі Львова два грошові перекази на суму 800 і 500 крб.⁶⁶.

⁶³ ГДА СБУ. Ф. 65. Оп. 1. Спр. С-9381. Т. 2. Арк. 35, 101–102.

⁶⁴ Там само. Спр. 75896. Т. 1. Арк. 19–20, 52–54.

⁶⁵ Там само. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 2852. Арк. 101.

⁶⁶ Там само. Ф. 65. Оп. 1. Спр. С-9381. Т. 6. Арк. 231.

19 листопада того ж року Данила викликали на «бесіду» в КДБ, де запропонували виконувати агентурні завдання. Однак дисидент відповів категоричною відмовою⁶⁷. Як наслідок, через три дні Данило був заарештований співробітниками КДБ та відправлений до внутрішньої тюрми № 122 в м. Дніпропетровськ. Під час обшуку у нього вилучили: ненадіслані листи своїм друзям по таборах, де в прихованій формі містилися націоналістичні та протиколгоспні заклики, зошит з віршами «Що ти прагнув» і «Українським жінкам», брошуру «Український революціонер-юнак іде» виготовлену підпіллям ОУН 1949 р., а також 10 заповідей українського націоналіста⁶⁸.

Процесуальне фото Данила Шумука від 21 листопада 1957 р.

У донесенні внутрішньокамерного агента «Хмельницького» від 24 листопада 1957 р. щодо Данила зазначалося: «...спочатку поводить себе дуже замкнуто, очікував, що до нього КДБ підсадять людину для вивчення, але згодом, Д. Шумук доволі детально розповів про основні етапи зі своєї біографії. Зокрема розказав, що був засуджений за статтями 54-1-б і II, відбував покарання в м. Норильськ. Під час ув'язнення зустрівся з сотнями людей, які так само, як і він, «терпіли муки і насилля з сторони ЧК і радянської влади», але в яких «не згасло полум'я боротьби», а навпаки, «виросла жагуча ненависть і поклик до волі».

⁶⁷ Рух опору в Україні. 1960–1990. *Енциклопедичний довідник* / гол. ред. О. Зінкевич. Видання друге, доповнене. Київ: Смолоскип, 2012. С. 823.

⁶⁸ ГДА СБУ. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 75896. Т. 1. Арк. 7, 165.

У розмові навіть наголосив, що кожен був готовий відкрито розпочати боротьбу, не шкодуючи власного життя. Згадує про повстання у 1953 р. у таборі, де він відбував покарання, та інших таборах. Проте в деяких таборах воно було швидко придушено, через відсутність чіткої організації. Д. Шумук розповідає агенту-внутрішньокамернику, що таборі, де він відбував покарання повстання тривало понад два місяці. Тут було організовано комітет, до складу якого ввійшли 15 представників різних національностей. Окрім того, були створені таємні комітети, які під час повстання мали прорватися на волю у визначену їм організацією область та відразу приступити до підпільної антирадянської діяльності (напр. одна така група ув'язнених зуміла прорватися з табору, а інші були затримані). Серед членів головного комітету навіть були думки про необхідність підняття усіх ув'язнених на втечу з табору, але таку ідею швидко відкинули, розуміючи ймовірну чисельність жертв. Наголосив Д. Шумук, що після застосування табірною адміністрацією військ та значної кількості вбитих і поранених, табірний комітет прийняв рішення припинити повстання. Говорить він і з певним розчаруванням, що повстання не принесло жодного результату, лише втрату людей. Хоча й ув'язнені не полишали думки, що все ще зможуть вести боротьбу з радянською владою.

Згадує Д. Шумук у розмові і про те, що йому доводилося «гасити» запал окремих осіб до боротьби: «Сотні планували з перших днів звільнення продовжити боротьбу з радянською владою. Хотіли вбивати, палити, мстити, але я завжди виступав проти цього, оскільки результатом таких дій могла бути лише поразка».

Уже після звільнення з табору Д. Шумук говорить, що приїхав додому і одразу налагодив контакти з однодумцями в Україні та навіть у Польщі. Розповів він і про ретельне стеження працівників КДБ, перерахування його кореспонденції, цікаві спроби законспірувати діяльність та переїзд у Дніпропетровську область і облаштування там побуту⁶⁹.

Після цього Данила «вагонзаком» етапували до внутрішньої тюрми УКДБ по Волинській обл. в Луцьку. Вироком Волинського обласного суду від 5 травня 1959 р., за антирадянську агітацію та «націоналістичне листування», його засудили до десяти років виправно-трудових таборів та 5 р. поразки в правах⁷⁰.

Покарання цього разу Данило відбував на Воркуті, а згодом був переведений до Тайшету (селище Вихорівка), де розпочалося написання спогадів. У 1962 р. Шумука перевели до табору ЖХ-385/7 у Мордовії,

⁶⁹ ГДА СБУ. Ф. 65. Оп. 1. Спр. С-9381. Т. 15. Арк. 127–141.

⁷⁰ Там само. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 75896. Т. 2. Арк. 286.

а 21 жовтня 1967 р. – до тюрми в Києві, 20 листопада того ж року його звільнили⁷¹. Оселився Данило в м. Богуслав Київської обл., куди 4 серпня 1964 р. до нього в гості приїжджала Надія Світлична⁷². Спочатку йому вдалося влаштуватися сторожем до піонерського табору «Дніпро» в Обухівському районі Київської обл. Невдовзі перейшов на аналогічну роботу у Київському комбінаті облаштування пляжів (Довбичка-2)⁷³. 11 березня 1971 р. він одружився з Оленою Яновською та оселився в столиці УРСР за адресою: вулиця Велика Підвальна, буд. 37, кв. 6⁷⁴.

На той час він активно листувався із Євгеном Сверстюком, Іваном Дзюбою та подружжям Світличних. Зберігав у себе заборонені радянською владою твори: Мілована Джіласа «Розмови із Сталіном», Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», Лідії Чуковської «Не страта, але думка, але слово»⁷⁵.

У серпні 1968 р. Данило написав програмний документ «Дорогим друзям», який містив настанови для боротьби «творчої інтелігенції супроти існуючого ладу». Зокрема, у ньому йшлося: «Раніше головною силою вважалося селянство Західної України. У той же час більша частина України, зокрема, Східна, не приймала участі у боротьбі. Робітничий клас України, про який взагалі забули, надалі виступить головною рушійною силою. Нині все змінюється. Між нами розділено області. Ми працюємо на Донбасі, в Харкові, Дніпропетровську, Кривому Розі та інших місцевостях Східної України. Наша ставка на інтелігенцію та робітничий клас»⁷⁶.

З метою збору додаткових даних та фотоілюстрацій для спогадів у вересні 1971 р. Данило здійснив поїздку на Волинь. Відвідав місце бою УПА з німцями в Новому Загорові, зустрічався з колишніми оунівцями⁷⁷.

⁷¹ Антонюк Я. Український визвольний рух у постатях керівників. Волинська та Брестська обл. 1930–1955. Київ – Торонто : Літопис УПА, 2014. Т. 13 (Бібліотека). С. 724.

⁷² ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 1007. Арк. 278.

⁷³ Там само. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 1005. Арк. 6.

⁷⁴ Антонюк Я. Дисидентський шлях Данила Шумук. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Любомль та Любомльщина в українській та європейській історії* : науковий збірник. Матеріали міжнародної історико-краснавчої конференції. 24–25 жовтня 2017 р., м. Любомль. Луцьк, 2017. С. 517.

⁷⁵ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 1012. Арк. 17.

⁷⁶ Там само. Спр. 919. Арк. 86–87.

⁷⁷ Там само. Спр. 1012. Арк. 18–19.

Доленосною для Шумука виявилася масштабна операція КДБ «Блок», яка спрямовувалася проти дисидентського руху⁷⁸. Упродовж 12–16 січня 1972 р. під час арештів та обшуків у помешканнях подружжя Світличних, Зиновія Антонюка, Агрипини Лишак та Євгена Сверстюка виявили машинописний текст твору «Оповідання про пережите»⁷⁹. Не уникнув цього й сам Данило. У його квартирі виявили рукописи спогадів на більш як 400 сторінок тексту, вирізки з польської газети «Politika» за 26 червня і 13 листопада 1971 р., п'ять світлин, а також, листи підготовлені для відправлення до ЦК КПУ та журналу «Вітчизна»⁸⁰.

Процесуальне фото Данила Шумука від 19 січня 1972 р.

Під час допитів Данило не заперечував, що є автором твору «Оповідання про пережите». Однак зазначив, що не вважає його антирадянським. Пояснював, що автобіографічна повість стосується фактів його безпосередньої участі в УПА. Називати осіб, які надавали допомогу, він відмовився⁸¹. Лише згодом уточнив, що текст мемуарів

⁷⁸ Antoniuk Y. «Dobosh case»: the biggest failure of ZCh OUN Security Service in resistance to KGB apparatus. *Сумський історико-архівний журнал*. Суми, 2019. Вип. XXXII. С. 20–26; Паска Б. Січневий погром українського дисидентського руху 1972 р.: до питання про хронологію і масштаби. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич, 2022. Вип. 52. С. 14–20.

⁷⁹ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 1003. Арк. 138–139, 280–281; Спр. 1005. Арк. 206.

⁸⁰ Там само. Спр. 70827. Т. 1. Арк. 27–28.

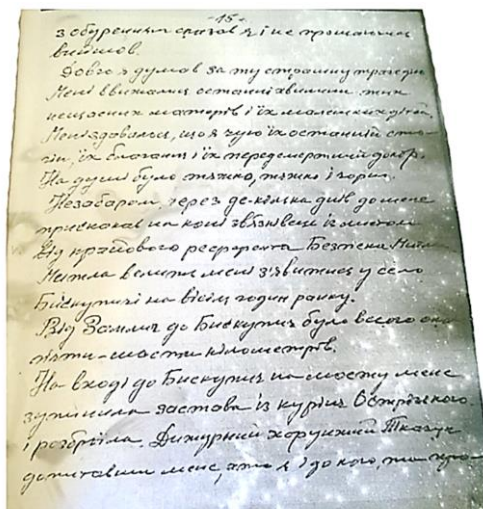
⁸¹ Там само. Спр. 1004. Арк. 35–36.

у січні 1972 р. передавав знайомим, з єдиною метою – відредагувати й видалити політично хибні висновки та судження⁸².

Після цього Данила відправили до слідчого ізолятора при КДБ УРСР та 22 січня 1972 р. пред'явили звинувачення за ст. 62 ч. 2 кримінального кодексу УРСР (антирадянська пропаганда). У заяві до ЦК КПУ від 29 лютого 1972 р. арештований дисидент пояснював, що 27 років ув'язнення підштовхнули його до роботи над мемуарами: «Не писати тої книги я не міг. Почуття обов'язку перед грядущими поколіннями заставило мене взятися за перо і написати про все це так, як я бачив, відчував, пережив і сприймав кожним своїм мускулом, кожним нервом і взвильною мозку. І ось зараз, за ті свої мемуари, ще неправлені у літературному і юридичному плані, заведена на мене кримінальна справа і пред'явлено звинувачення по ст. 62 частина друга. Мені інкримінують виготовлення, зберігання і розповсюдження наклепницької антирадянської літератури. А насправді то це зовсім не так. Пишучи свої мемуари, я старався лише точніше й якнайяскравіше розкрити всі події і свою участь. Відношення до них до війни, в війну і після війни, а також показати еволюцію переконань і мислення, яка проходила у мене на основі особистих переживань, спостережень і роздумів над ними... Воля дорога всім людям, а тим, що вже по декілька раз її втрачали, то вона ще дорожча. Воля дорога не тільки молодим і добре матеріально забезпеченим, вона дорога і на схилах віку позбавленим на старість найменших засобів до життя, навіть таким як оце я. Але що ж я можу вдіяти, як безмежне бажання рівноправності і рівноцінності націй і їх мови та й і всіх проявів духовної культури стало для мене більшою цінністю навіть від особистої волі. Оце те безмежне бажання і є моїм «злочином», за яке карали поляки, переслідували німці і оце вже після 27-ми років тяжкої неволі прийдеться четвертий раз сісти на лаву підсудних. Якщо це бажання насправді є таким «страшним, особливо небезпечним злочином» і тому неможна цієї розправи відхилити, тоді я прошу ЦК КПУ хоча б цей останній суд наді мною зробити відкритим судом. Суд, виконуючий своє судодійство в інтересах народу і Радянської влади не повинен ховатися за закриті двері»⁸³.

⁸² ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 1003. Арк. 347–348.

⁸³ Там само. Спр. 1005. Арк. 208–214; Спр. 1006. Арк. 135.

Фотокопія рукопису спогадів

Незважаючи на згаданий лист, рішенням Київського обласного суду від 7 липня 1972 р. Данила визнали небезпечним «рецидивістом» та відправили на 10 р. до виправно-трудових таборів і ще на 5 р. – заслання. Покарання цього разу він відбував у таборі Соснівка (Мордовія)⁸⁴. Показова жорстока влада підштовхнула Данила шукати нестандартні рішення порятунку. Так, зверненням до Президії Верховної ади СРСР від 10 жовтня 1972 р. він відмовився від радянського громадянства. Аналогічні заяви Данило повторив упродовж двох наступних років⁸⁵.

Паралельно із зазначеними подіями до «вільного світу» нелегально було вивезено фотокопії спогадів Д. Шумука. Їхнє видання здійснила «промельниківська» інформаційна служба «Смолоскип» (США) на чолі з Осипом Зінкевичем. За ініціативи редакції 5 січня 1974 р. було запроваджено річну стипендію на переклади та редагування літератури «самвидаву» у розмірі тисячі доларів. Перші виділені кошти направили

⁸⁴ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 1012. Арк. 165.

⁸⁵ Антонюк Я. Дисидентський шлях Данила Шумук. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Любомль та Любомльщина в українській та європейській історії* : науковий збірник. Матеріали міжнародної історико-краєзнавчої конференції. 24–25 жовтня 2017 р., м. Любомль. Луцьк, 2017. С. 517–518.

на переклад англійською мовою спогадів Д. Шумука, а саме їх видання під назвою «За східнім обрієм» відбулося у лютому того ж року⁸⁶.

Від самого початку зазначена книга викликала неоднозначну реакцію в середовищі української діаспори, передусім гострою критикою радикалізму в українському визвольному русі та особливо «чисток» здійснюваних Службою безпеки. Це обурювало прибічників Закордонних частин ОУН, які вважали спогади Д. Шумука провокацією. Зазначеною ситуацією намагався скористатися КДБ. Зокрема, 1 жовтня 1974 р. було вирішено використати мемуари ув'язненого дисидента для розколу українських визвольних сил у країнах Заходу⁸⁷. Існує версія, що передані копії «самвидаву» були відредаговані співробітниками КДБ⁸⁸. Однак більш вірогідно, що текст спогадів автентичний⁸⁹.

Про неоднозначну реакцію на книгу «За східнім обрієм» Данило вперше дізнався від свого племінника Івана з Канади, з яким багато і регулярно листувався. У 1978 р. він прокоментував це у такий спосіб: «Ти пишеш, що в наслідок моєї книги зчинилась страшна буча в еміграційній пресі, і що тривала вона більше двох років і що найбільше казилися поклонники Стецька. Адже я знав про те, що за ту книгу мене не тільки тут мене засудять на досмертне ув'язнення, але й там, на заході, будуть лайками заливати з ніг до голови, як «друзі» так і вороги, як крайньо ліві так і крайно праві, бо вони багато у багато де-чому схожі одні на одних і хватка та прийоми в них однакові»⁹⁰.

Зусиллями української діаспори багато років тривали заходи з порятунку Данила Шумука. Як члена-засновника, його 3 лютого 1979 р. включили до складу Української Гельсінської Групи⁹¹. Однак це не принесло очікуваного результату. 1 березня 1980 р. Данила перевели до табору особливого режиму ВС-389/36-1 (с. Кучино Чусовського району Пермської обл.), а згодом – до табору суворого режиму ВС 389/35 (станції Всехсвятська). Умови утримання поліпшилися лише

⁸⁶ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 1031. Арк. 66, 175; Шумук Д. За східнім обрієм: Спомини. Париж – Балтимор : Смолоскип, 1974. 447 с.

⁸⁷ Там само. Оп. 1. Спр. 1037. Арк. 139–140.

⁸⁸ Забілий Р. Як КГБ «дописував» спогади повстанців. *Історична правда* (15 березня 2011). URL: <http://www.istpravda.com.ua/columns/2011/03/15/31535/>

⁸⁹ Зінкевич О. Про спогади Данила Шумука і «всезнаюче» КДБ. *Історична правда* (18 березня 2011). URL: <http://www.istpravda.com.ua/columns/2011/03/18/32265/>

⁹⁰ Петренко О. Деконструкції декоративного. Про провокаційні спомини Данила Шумука та його жіночі портрети. *Україна Модерна* (13 листопада 2013). URL: <https://uamoderna.com/blog/olena-petrenko/dekonstrukci-dekorativnogo/>

⁹¹ Бондарук Л. Прямосяння. Українці в особливих таборах ГУЛАГу. Українці в особливих таборах ГУЛАГу. Харків : Фоліо, 2023. С. 289.

в 1982 р. 68-річного ув'язненого відправили на заслання до с. Каратобе Уральської обл., де він мешкав під адміністративним наглядом до 4 січня 1987 р. Лише після офіційного звернення уряду Канади, дисидентів дозволили емігрувати та оселитися у Торонто⁹².

Загалом він просидів в ув'язненні при різних окупантах України 42 роки і 195 днів. Донька Данила – Віра Калач, згадувала: «Просто на лєтовище під'їхала машина посла Канади в СРСР, і високі дипломатичні чини прослідкували, щоб колишній в'язень без проблем сів на рейс до Канади. Казали, що жодного дисидента ще так не проводжали, як Данила Шумук! Незважаючи на випробування, що випали на його долю, Шумук прожив 92 роки. Уже в поважному віці брав участь у різноманітних заходах, виступав на телебаченні. У 1987 р. (Авт. – 10 грудня) президент США Рональд Рейган у Білому домі приймав найвизначніших дисидентів світу з нагоди річниці Декларації прав людини. Україну представляв Данило Шумук. А коли Президент США його вітав, то Данило Лаврентійович сказав: «Було б добре, якби Декларація про права людини стала законом. Тоді б і не було таких, як я...». Останні роки еміграції Данило Шумук жив у католицькому домі Павла й Петра, де мешкали літні люди з української діаспори. У 82 роки потрапив в ДТП. Після цього до нього прилетіла донька, яка його доглядала. На чужині дисидент багато читав, цікавився новинами з рідного краю⁹³. У цей час Данило видав в Торонто ще одну книгу спогадів – «Із ГУЛагу у вільний світ»⁹⁴.

Вироком генеральної прокуратури України від 23 листопада 1993 р. дисидент був реабілітований. Довідку щодо цього надіслали його онуці – Ніні Карпан, яка мешкала в м. Червоноармійськ (з 2016 р. – м. Покровськ) Донецької області (мікрорайон «Лазурний», буд. 35, кв. 36)⁹⁵. Того ж року, 7 грудня, після звернення Данила, вилучені у нього співробітниками КДБ книги та рукописи, були передані у відділ рукописів та текстології Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України⁹⁶.

⁹² Рух опору в Україні. 1960–1990. *Енциклопедичний довідник* / гол. ред. О. Зінкевич. Видання друге, доповнене. Київ: Смолоскип, 2012. С. 823.

⁹³ Остап'юк О. Данило Шумук. Людина-легенда, яку знає увесь світ. *Минуле і сучасне Волині та Полісся*. Луцьк, 2009. Вип. 30. С. 360; Бобир А. Тюремний «Хрест». *Україна молода* (3.08.2010). URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/1708/171/60332/>

⁹⁴ Шумук Д. *Із ГУЛагу у вільний світ*. Торонто : Новий шлях, 1991. 257 с.; Рух опору в Україні. 1960–1990. *Енциклопедичний довідник*. Гол. ред. О. Зінкевич. Видання друге, доповнене. Київ : Смолоскип, 2012. С. 823.

⁹⁵ Архів УСБУ у Волинській обл. Спр. 7216. Арк. 96.

⁹⁶ ГДА СБУ. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 75896. Т. 2. Арк. 299–307.

Рональд Рейган та Данило Шумук

28 листопада 2002 р. Данило повернувся до України. Оселився у доньки Віри Данилівни Калач на Донеччині в м. Червоноармійськ (з 2016 р. – Покровськ)⁹⁷. Саме тут, на вулиці Соціалістичній (нині Поштова) у невеличкій двокімнатній квартирі двоповерхової «сталінки» пройшли останні роки його життя. Віра Калач згадувала: «Якось приїжджали до мене журналісти з Польщі – робили фільм про сумнозвісні події на Волині, свідком яких був мій тато. Їх вразило те, в яких умовах в Україні живуть родичі борців за свободу, ставлення до них із боку держави. У Польщі ветерани Армії Крайової, які прирівнюються до наших вояків УПА, мають хороші будинки, добре забезпечені матеріально, користуються пільгами... В Україні – навпаки. Проте я не скаржусь. Коли ще тато був живий, то казав, що ми не повинні ставати на коліна й просити у цієї влади будь-що. Якби влада була б справді українською, то й ставлення до нас було б іншим». Якось Данило зізнався доньці: «Я сидів у тюрмах і боровся не за таку Україну... Краще б я, доню, став агрономом чи зоотехніком, бо з рослинами й тваринами працювати легше, ніж з людьми...»⁹⁸.

⁹⁷ Бондарук Л. Пряmostояння. Українці в особливих таборах ГУЛАГу. Українці в особливих таборах ГУЛАГу. Харків : Фоліо, 2023. С. 290.

⁹⁸ Бобир А. Тюремний «Хрест». *Україна молода* (3.08.2010). URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/1708/171/60332/>

Громадська діячка з Покровська Світлана Гавриленко згадувала про Данила Шумука: «Він прожив 2,5 роки тут, у квартирі на першому поверсі у маленькому двоповерховому будинку, в основному населеному комуністами. Це було важко. Він знаходив в собі сили кожен ранок підніматися і приходити до воріт військкомату поряд (а там вже був викреслений тризуб), прикладав руку до тризуба і наче завмирав. Ви розумієте, яка у цієї людини була сильна ідея?»⁹⁹. Помер Данило Шумук 21 травня 2004 р. у Покровську, де й був похований на міському кладовищі¹⁰⁰. Уже посмертно дисидента нагородили орденом України За мужність 1-го ступеня¹⁰¹.

Могила Данила Шумука в Покровську

⁹⁹ Жукова Н. На Донеччині вшанували пам'ять українського в'язня трьох окупацій Данила Шумука. *Вільне радіо* (23.08.2023). URL: <https://freeradio.com.ua/u-t-z-dnr-shakhtariam-z-travnia-ne-platiat-zaplatu-mistsevi-zmi/>

¹⁰⁰ Бондарук Л. Прямостояння. Українці в особливих таборах ГУЛАГу. Українці в особливих таборах ГУЛАГу. Харків: Фоліо, 2023. С. 290.

¹⁰¹ Рух опору в Україні. 1960–1990. Енциклопедичний довідник. Гол. ред. О. Зінкевич. Видання друге, доповнене. Київ: Смолоскип, 2012. С. 823; Антонюк Я. Український визвольний рух у постатях керівників. Волинська та Брестська обл. 1930–1955. Київ – Торонто: Літопис УПА, 2014. Т. 13 (Бібліотека). С. 724.

У 2019 р. Покровська міська влада встановила меморіальну дошку на будинку, де колись мешкав відомий дисидент¹⁰².

За участі військовослужбовців 13-ї бригади Національної гвардії України «Хартія» 27 грудня 2024 р. останки Данила Шумука урочисто перепоховали у Львові на Личаківському цвинтарі¹⁰³.

Василь Ільницький

ORCID ID: 0000-0002-4969-052X

Ярослав Антонюк

ORCID ID: 0000-0002-9419-5990

¹⁰² Донеччани-державотворці. Данило Лаврентійович Шумук. Покровська міська військова адміністрація. *Офіційний SMART-портал* (25.07.2022). URL: <https://pokrovsk-rada.gov.ua/uk/articles/item/6224/donechchani-derzhavotvorci-danilo-lavrentijovich-shumuk>

¹⁰³ До Львова перевезли з Покровська і перепоховали останки воїна УПА, громадського діяча Данила Шумука. *Радіо Свобода* (27.12.2024). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-lviv-perepohovannia-danylo-shumuk/33255283.html>